

**STÁTNÍ SOCIÁLNÍ POLITIKA A ODBORY V ČESKÝCH ZEMÍCH
V PRVNÍ FÁZI POVÁLEČNÉHO VZESTUPU (1923–1925)**

FRANTIŠEK ČAPKA

Social policy of Czechoslovakia from 1918 was implemented by various entities, of which, besides the state institutions, also the trade unions played a major role, despite their considerable fragmentation. Socio-political activities in that period became a very important part of the overall structure of social life. The study analyzes especially the following two adopted legal measures: Act on unemployment benefits (so called the Gaunt system) and workers disability and old-age insurance. This confirmed the fact that the favorable development of economy brings new solutions to social issues, which further improved the existing social system. During their design and implementation by the state also the cooperation and participation of trade unions helped. From this perspective the study of social policy can not be separated from the study of society as a whole. The sickness insurance system in the Czech Lands (Czechoslovakia) belonged among the best in Europe at that time.

Key words: Trade unions; Social policy; Welfare state; Social legislation; Social care; Disability instance; Old age instance; Vacation.

Sociální politika československého státu byla od roku 1918 realizována rozličnými subjekty, z nichž vedle státních institucí hrály hlavní úlohu také odbory. Hlavní a určující subjekt sociální politiky přirozeně představoval stát se svými orgány, který určoval pojetí, obsah i cíle sociální politiky a rovněž konkrétní úkoly v tom kterém časovém období. Již v roce 1916 definoval Karel Engliš sociální politiku jako „praktické snažení, aby společenský celek byl vypěstěn a přetvořen co nejideálněji“.¹ Podle tohoto staršího a obsahově širšího pojetí sociální politika není jen dílčím oborem státní politiky, nýbrž naopak předurčuje směřování veškeré státní politiky, jejímž objektem má být onen „společenský celek“. Na formování a realizaci sociální politiky se podílely jednotlivé složky státní moci – zákonodárné, výkonné i soudní, přičemž nejvýznamnější roli hrál vrcholný zákonodárný sbor – Národní shromáždění, které přijímalo zásadní legislativní opatření a schvalovalo státní rozpočet. Odborové organizace měly v „popisu práce“ obhajobu zájmů svých členů v pracovní a sociální oblasti, s čímž bezprostředně souvisel jejich podíl na aktivizaci sociálně politických opatření. K subjektům sociální politiky řadíme i zaměstnavatele, kteří zabezpečovali realizaci přijatých opatření, když mnohdy nabízely svým zaměstnancům rozličné formy vlastní sociální péče, tzv. podnikovou sociální politiku. Sociálně politická činnost se v sledovaném časovém úseku stávala velmi významnou součástí celkové struktury společenského života.² Hodnotové priority a východiska sociální politiky se posouvaly k celkové harmonizaci a ke zlepšení sociálních „nůžek“ limitovaných majetkem jednotlivých vrstev ve

¹ ENGLIŠ, K.: *Sociální politika*. Praha 1916, s. 9.

² Studie volně navazuje na autorův článek *Podíl českých odborů na rozvoji sociálně politických aktivit v počátečním období Československé republiky (1918-1923)*. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 29, 2015, č. 1, s. 56–73; KOTOUS, J. – MUNKOVÁ, G. – ŠTEFKO, M.: *Obecné otázky sociální politiky*. Praha 2013, s. 79–83.

společnosti. Tento trend můžeme sledovat nejen jako zvyšování sociální ochrany (zejména v oblasti práce), ale také v širším pohledu udržování prosazovaných demokratických principů státu, což představovalo výjimečnost a jedinečnost české podoby sociální politiky. Stát nadále hrál významnou roli ve sféře chudinské péče, jíž byly pověřeny země, okresy i obce spolu s oblastí dobrovolné sociální péče, vykonávané nevládními organizacemi, jako Československým červeným křížem a Masarykovou ligou proti tuberkulóze.

Sociální zásahy, vyvíjející se ve víceméně ucelený systém, byly z hlediska státu a odborů shledávány jako nutné a nezbytné, avšak v hospodářském životě a v podnikatelských sférách byly vnímány mnohdy jako cizorodý prvek, jako vnucená povinnost ve volném, liberálním konkurenčním prostředí. Realizace dalších postupných sociálních opatření prokazovala své opodstatnění, a to nejen jako prostředek k řešení sociálních problémů, ale i jako účinný nástroj v sociálně politických zápasech. Ukazovalo se současně, že s hospodářským růstem ve vyspělých zemích, k nimž se meziválečné Československo řadilo, docházelo k posilování trendu sociálních prvků.

Vývoj v Československu do roku 1924 signalizoval, že rozhodující pro stabilitu státu (a přirozeně českých zemí) nebude ani tak jeho vnitropolitická konstelace, která se i přes četné úplatkářské a podvodnické aféry (krach banky Bohemia, úzce spojené s Agrární bankou, aféra čelného představitele agrární strany velkostatkáře Práška) postupně stabilizovala, jako schopnost koncipovat a uskutečňovat cílevědomou hospodářskou politiku státu. Nejnižším bodem výroby byl rok 1922, kdy ekonomika v českých zemích poklesla ve srovnání s předchozím rokem 1921 asi o 9 %; v celostátním průměru se však jednalo o 10,4 %, protože na Slovensku byl propad zhruba 30 %. Zlepšení a oživení ekonomiky státu přinesl rok 1923, kdy nastal její vzrůst o 8 % oproti minulému roku. Hned následující rok 1924 přinesl překonání bájně hranice roku 1913 (oproti roku 1923, který zaznamenal jen 82 % roku 1913).³ Tímto rokem začínal proces směřující k návratu do normálních hospodářských poměrů; přitom však nedostatek finančního kapitálu vedl ke zbrzdění modernizace podniků (zejména na Slovensku).

Bylo stále více zřejmé, že hospodářská stabilita poměrně malého Československa (českých zemí) s velkým průmyslovým potenciálem, ale nedostatečnou surovinovou základnou, bude do značné míry záviset na vysoké úrovni exportu i cíleném importu.⁴ Realizace promyšlené hospodářské politiky státu předpokládala i existenci elitní finančně národohospodářské skupiny, jakou byla například skupina Živnostenské banky. Stále více se prosazovalo liberalistické pojetí ve státní politice, což souviselo s poklesem vlivu „reformistických“ stran sociálních demokratů a národních socialistů. Hospodářská deprese v roce 1922 a částečně také ještě v roce 1923 zapůsobila v sociální oblasti jako opravdová krize. Podporu v nezaměstnanosti dostávalo pouze něco přes 50 % nezaměstnaných; jejich počet dále klesal, takže v roce 1924, kdy nastalo oživení výroby (zejména průmyslové) s náběhem na konjunkturu, dostávalo podporu již jen zhruba 28 % nezaměstnaných. I tato situace přispívala k prohlubujícímu se boji o odborové organizace ve značně roztržitém prvorepublikovém odborovém hnutí.

Nebyl to jen rozkol a rozhořčený boj mezi „reformisty“ v sociálnědemokratické odborové ústředně zvané *Odborové sdružení československé* (OSČ), z níž odešli v říjnu 1922 komunističtí odboráři a založili si vlastní komunistickou centrálu s názvem *Mezinárodní všeodborový svaz* (MVS), známý jako *Rudé odbory*, ale určitý pohyb zasáhl i jiné odborové centrály v českých

³ Blíže: KÁRNÍK, Z.: *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha 2003, s. 227.

⁴ To dokazoval nejdůležitější československý exportní artikl – cukr. Viz: ČAPKA, F. – SLEZÁK, L.: *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 118.

zemích. Tak v roce 1923 odešli (po březnovém vyloučení z Československé strany socialistické) stoupenci B. Vrbenského z odborové *Československé obce dělnické* (ČOD) a zůstali buď mimo ČOD nebo přešli později ke komunistickému MVS.⁵

Rozkladný proces v OSČ naopak posílil ty odborové centrály a organizace, které dosud náležely k těm „slabším“. To lze dokumentovat na křesťanskosociální odborové ústředně (*Říšské československé všeodborové komisi křesťanskosociální*), jejíž členská základna nejvíce vzrostla v roce 1923. Totéž platí o MVS-Rudých odborech, které zaznamenaly v roce 1924 nejvyšší členskou hranici dosaženou v průběhu celých dvacátých let. Podobně i *Národní sdružení odborových organizací* („žluté odbory“) získávalo nové členy pomocí sociální demagogie, kdy propagovalo harmonii mezi kapitálem a prací, odmítalo propojování hospodářských zájmů s politikou, stávkové boje a vůbec taktiku třídního boje. Z Českého svazu úřednických spolků se v květnu 1922 zrodil *Československý svaz úřednických a zřízeneckých organizací*. Sloučením agrárnícké odborové jednoty a dvou slovenských jednot (Úradnického a zamestnaneckého odboru Republikánskej strany a Odboru zemedelských zamestnancov pri Slovenskej domovine) vznikla v roce 1925 nová odborová centrála – *Republikánské ústředí zaměstnanecké* (někdy též označované jako „zelené odbory“). Tak se stalo, že i nejsilnější politická strana v republice – Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu (agrární strana) disponovala „svou“ postupně sílicí odborovou centrálou.

Podíváme-li se na celkový obraz členstva odborových centrál v českých zemích v tomto období, dospějeme k tomuto konstatování. Z českých centrál OSČ po vrcholu v roce 1920 (856 305 členů) zaznamenalo pokles, který byl umocněn po vnitřním rozkolu v centrále v roce 1922, takže v dalších letech (1923–1925) se pohyboval nad 300 tisíc (321 400, 343 248, 347 352). Bylo to právě pojetí sociální demokracie, která prostřednictvím této odborové ústředny značně ovlivňovalo formování sociální politiky státu i v těchto letech. K předním teoretikům sociální demokracie patřil Josef Macek.⁶ ČOD (s úzkým napojením na socialistickou stranu) po svém vrcholu v roce 1921 (311 917) mírně ztratila členskou základnu (286 004 v roce 1922), avšak v roce 1925 se dostala přes 300 tisíc (307 296 členů). MVS dosáhl ve třetím roce svého fungování (1924) nejvyššího počtu členů (210 611). Na předním místě mezi centrály v českých zemích se držela Říšská československá všeodborová komise křesťanskosociální se svými více jak 100 tisíci členy, když vrcholu dosáhla v roce 1923 (134 286). O něco menší členskou základnou se prezentovalo Ústředí úřednických a zřízeneckých organizací, když vykazovalo v sledovaném období okolo 90 tisíc členů (v roce 1923 94 671 členů). Nové Republikánské ústředí zaměstnanecké „odstartovalo“ v roce 1925 s počtem 50 185 členů, v dalších letech postupně pravidelně narůstalo, takže v roce 1936 mělo již v evidenci 221 983 členů. Poslední dvě místa podle výše členské základny mezi českými odborovými ústřednami zaujímal Národní sdružení odborových organizací a *Vysokoškolský svaz*, jejichž počet se pohyboval mezi 10 až 25 tisíci členy.

Ze čtyř německých centrál v českých zemích disponovala nejsilnější členskou základnou bezkonkurenčně *Zentralgewerkschaftskommission des deutschen Gewerkschaftsbundes* (DGB),

⁵ Podrobněji: ČAPKA, F.: *Odbory v českých zemích v letech 1918–1948*. Brno 2008, s. 65–80. Rozkol v OSČ přinesl oslabení pozic socialistického odborového hnutí jako celku. Znovu se objevila tendence k „slučovací akci“ OSČ a ČOD, avšak opět skončila neúspěšně.

⁶ Josef Macek (1887–1972) ve své práci *Základy sociální politiky*, Praha 1925, s. 13 formuluje zásadu, že „nestačí jen rozdělení dosavadního výtěžku práce, nýbrž je třeba změnit výrobu... Výroba musí být zmnohonásobena, zlepšena a zcela změněna po stránce technické i mravní (úcta k práci, záliba v ní, odstranění módy aj... Pak teprve bude mít smysl změna v rozdělování výtěžku práce“. Za sociální politiku považoval J. Macek takovou politiku, při níž by členské zájmy byly uspokojovány způsobem trvale prospěšným celku.

coby ústředna odborových organizací německého dělnictva sociálnědemokratického zaměření, která podobně jako OSČ po svém vrcholu v roce 1920 (393 852 členů) zaznamenala v letech 1923–1925 pokles na 226 754 členů (1925), který se v dalších letech stabilizoval na zhruba 200 tisíc. Nepoměrně slabší *Reichsvereinigung der deutschen Gewerkschaften* vykazoval členskou základnu ve výši 40–50 tisíc členů; počet členů zbývajících dvou německých centrál – *Verband der christlichen Gewerkschaften* a *Verband der deutschen Staatsangestellten-Vereinigungen* se pohyboval v rozmezí od 12 do 20 tisíc.

V letech 1923–1925 vykazovalo činnost v českých zemích 11 (1923–1924), resp. 12 odborových ústředí (1925), z nichž bylo 7 (8) českých a 4 německé, majících 295 svazů; 153 svazů stálo mimo ústředny.⁷ K jejich mírnému růstu došlo od roku 1924. Celkový počet odborářů se v těchto letech pohyboval od 1 622 700 (1923) do 1 664 388 členů, přičemž mimo odborové ústředny bylo odborově organizováno 219 757 členů, z toho bylo 168 766 české národnosti.⁸

Po krizových letech 1921–1923 přicházelo rokem 1924 období oživení výroby a postupné konjunktury (i s menšími výkyvy).⁹ Pro ekonomický vývoj českých zemí s výrazně proexportní politikou znamenala první léta hospodářského obratu (1924–1925) i další zlepšení sociálního postavení zaměstnanců a pokles nezaměstnanosti; na této skutečnosti nemůže nic změnit ani rok 1926, kdy došlo k mírné „mezikrizi“. Ale hned následující rok (1927) přinesl výrazný vzestup a rozmach konjunktury. Výroba v průmyslu překročila v tomto roce předválečnou úroveň a podílela se (průměr v letech 1925–1929) 1,7 % na světové průmyslové výrobě, takže zaujímala (podle některých ekonomů) 10. místo ve světovém žebříčku.¹⁰ V tomto pozitivním trendu pokračovala i další léta – 1928 a 1929, která bývají někdy označována jako „období dobíhání konjunktury“. Podstatně vzrostl také objem zahraničního obchodu, zvýšil se obrat na vnitřním trhu, rozšířila se stavební aktivita a rovněž v zemědělství byl zaznamenán vzestup produkce. Předzvěstí končící konjunktury byl pak prakticky nulový růst exportu v roce 1929.

Nová situace vedla k dalšímu zprůmyslnění českých zemí, o čemž svědčí nárůst pracovníků, kteří měli nějaký vztah k průmyslu a k výrobním živnostem; ten se zvýšil v Čechách od roku 1921 do roku 1930 z 2 705 006 na 2 970 255 (tj. ze 40,55 % na 41,78 %) a v Moravskoslezské zemi z 1 261 883 na 1 455 295 (tj. ze 37,79 % na 40,82 %) z celkového počtu obyvatelstva. V rámci celých českých zemí představoval vzestup z 3 966 889 na 4 425 550 pracovníků. Podobný růst zaznamenala i příslušná povolání v oblasti obchodu, peněžnictví a dopravy; v celých českých zemích to byl nárůst z 1 172 984 na 1 504 975 (tj. o 12,86 % více).¹¹ Zatímco v prvních čtyřech poválečných letech byla působnost hospodářské politiky státu velmi široká, od roku 1923 státních zásahů do hospodářství zřetelně ubývalo. S odstraněním vázaného hospodářství odpadla dirigující úloha státu ve výrobě i v obchodě a zhruba od roku 1921 začalo plně fungovat tržní hospodářství s regulující úlohou úvěrového systému. Rovněž byla uskutečněna hlavní opatření státu usilující o hospodářskou samostatnost republiky a o hospodářské propojení její západní části (českých zemí) s východní částí (Slovenskem a Podkarpatskou Rusí). Poklesl i vliv reformistických stran – sociálních demokratů a národních socialistů, které státní zásahy do hospodářství zejména prosazovaly. Nejvíce se liberalistické pojetí ve státní politice prosazovalo

⁷ Vedle označení „svaz“ se užívalo i jiných pojmenování (celkem 16, z toho bylo 8 německých): svaz (Verband), spolek (Verein), sdružení (Vereinigung), jednota, klub (Klub), syndikát (Gewerkschaft), organizace (Organisation), sekce, beseda, unie (Union), kruh (Bund), ústředí, obec, odbor, gremium, federace.

⁸ Blíže: ČAPKA, F.: c. d., s. 81–83.

⁹ Podrobněji: KÁRNÍK, Z.: c. d., s. 346. Pregnantně je zde toto období označeno jako „zlatá léta“. Stejně označení použil ve své publikaci LACINA, V.: *Zlatá léta československého hospodářství (1918–1929)*. Praha 2000.

¹⁰ SEKANINA, M.: *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu*. Praha 2004, s. 10.

¹¹ KÁRNÍK, Z.: c. d., s. 431–433.

v oblasti průmyslu. Koordinační funkce, které v poválečných letech vykonával stát, byly přeneseny na podnikatelské organizace, zvláště na Ústřední svaz československých průmyslníků a Svaz československých bank. Ty se staly partnerem v legislativní oblasti a měly hlavní slovo v obchodních a mzdových otázkách a také při provádění racionalizací. Od roku 1922 stát do výroby a cenové politiky v průmyslu prakticky nezasahoval.

Se zásahy státu se můžeme setkávat v oblasti bankovníctví, kdy po krachu tří českých bank v letech 1922–1923 a oslabení úvěrového systému v bankovníctví zasáhla vláda předložením komplexu tzv. bankovních zákonů a následně jejich přijetím parlamentem v říjnu 1924. Zákony zpříšňovaly vnitřní kontrolu bankovních obchodů a zřizovaly dva fondy ke zmírnění ztrát a ke garanci stability peněžního a úvěrového systému. K četným státním zásahům docházelo i v zemědělství a v dopravě, zejména v železniční, v níž stát od roku 1922 přejímal a zestátnil soukromé dráhy. Tradiční klíčovou oblastí státní hospodářské politiky zůstávala daňová politika.¹² V prvních čtyřech poválečných letech bylo daňové zatížení obyvatelstva vysoké, přitom existovaly v daňové politice značné nepořádky, kdy docházelo k velkým finančním únikům. Zlepšení měla přinést připravovaná daňová reforma, jejíž přípravné práce započaly na ministerstvu financí již v roce 1922. Jednání se dlouho protahovala. Za tvůrce daňové reformy (uzákoněné v roce 1927) bývá označován významný národohospodář a od roku 1925 ministr financí Karel Engliš.¹³

Léta hospodářského vzestupu nemohla zůstat bez odezvy ve všech sférách společenského života, včetně sociální oblasti. Klesala nezaměstnanost, i když přirozeně nebyla zlikvidována úplně, zvyšovaly se nominální mzdy a v průměru stoupala i jejich reálná hodnota.¹⁴ Důsledky hospodářských problémů v sousedním Německu se projeví tím, že se v roce 1923 vrátil do republiky značný počet horníků a kovodělníků; tím se zhoršovala situace zejména v českých pohraničních oblastech, kde již tak byla poměrně vysoká nezaměstnanost. Přitom se nedařilo zastavit sociální diferenciaci uvnitř zaměstnanců. Mezi dělníky se dále stupňovaly již existující rozdíly v příjmech, tak jak v celkové životní úrovni mezi jednotlivými profesemi a kvalifikačními skupinami. Vzestup dělnických mezd dosahoval jen asi jedné třetiny hodnoty zvýšené výroby. Rozporuplná hospodářská situace nacházela odraz v novém stávkovém boji.

K novému stávkovému boji došlo v polovině roku 1923, a to opět v hornictví. Horníci již tradičně patřili k nejbojovnějším a také k nejlépe organizovaným. V červenci vypověděli majitelé ostravských šachet kolektivní smlouvu a vystoupili s požadavkem 30 % snížení mezd. Po několika bezvýsledných jednáních bylo 20. srpna rozhodnuto zahájit generální stávkou, do níž

¹² LACINA, V. – SLEZÁK, L.: *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*. Praha 1994, s. 29–35.

¹³ Karel Engliš (1880–1961) po studiu práv v Mnichově a v Praze pracoval na vídeňském ministerstvu obchodu, v roce 1911 se stal profesorem národního hospodářství na české technice v Brně. Krátce po vzniku ČSR spolu s A. Jiráskem podal 15. 11. 1918 návrh na zřízení české univerzity v Brně, což se 28. 1. 1919 realizovalo Národním shromážděním zákonem č. 50/1919 Sb. z. a n. K. Engliš se stal prvním rektorem nové Masarykovy univerzity. Engliš byl několikrát členem vlády jako ministr financí (1920–1921, 1925–1928, 1929–1931), od roku 1934 do zániku ČSR byl guvernérem Národní banky. V letech 1947–1948 stál jako rektor v čele Karlovy univerzity. Své pojetí sociální politiky formuloval Engliš v práci *Sociální politika* (1916), podruhé vydané v roce 1921.

¹⁴ Připomeňme si počty nezaměstnaného průmyslového dělnictva v ČSR: v roce 1923 to bylo 274 800 osob (14,8 %), o rok později ještě 107 200 nezaměstnaných (5,7 %) a v roce 1925 nastal prudký pokles na 57 700 (3 %). Blíže: PRŮCHA, V.: *Vliv výkyvů v zaměstnanosti na nominální mzdu průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu*. In: *Sborník historický*, sv. 16, Praha 1968, s. 129. K lednu 1923 bylo hlášeno u zprostředkovatelů práce (vždy k poslednímu dni v měsíci) 441 075 neumístěných uchazečů. Viz: HARNA, J. – DEYL, Z. – LACINA, V.: *Materiály k politickým, hospodářským a sociálním dějinám Československa v letech 1918–1929*. In: *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, č. 7, Praha 1981, s. 532. Též: VEBER, V.: *Postavení dělnické třídy v českých zemích 1924–1929*, Praha 1965, s. 26–29; *Statistická příručka Republiky československé*, III, Praha 1928, s. 363. Nezaměstnanost se udržovala i v dalších letech zhruba ve stejné výši jako v polovině dvacátých let.

vstoupilo přes 100 tisíc horníků. Na této stávce se opět ukázala rozkladná činnost komunistických odborářských vůdců, kteří po počátečním jednotném postupu odmítali s „reformisty“ přistoupit na kompromis. Nakonec se po téměř sedmi týdnech podařilo odborářským vůdcům z OSČ po jednání s německým Gewerkschaftsbundes (DGB) ukončit společně stávku s kompromisním výsledkem. Kontakty mezi těmito dvěma sociálnědemokratickými centrály se dále rozvíjely převážně na úrovni odborových svazů.

Náznak možného sloučení bohužel nepřineslo další rozvíjení vzájemných vztahů ve vedení obou ústředí. Představitelé německé odborové centrály vnímali postoje vůdců české OSČ jako snahu rozpustit jejich svazy a připojit členy německých odborů k OSČ. Po zhruba jeden a půl roce jednání a hledání kompromisů (1924–1925) se nakonec obě centrály shodly na jednom: jednotné odborové hnutí v Československu představuje jedna odborová centrála. Na společné schůzi zástupců obou ústředí 15. září 1925 v Karlových Varech byla vypracována směrnice (tzv. karlovarské ujednání) pro společný postup odborových svazů a společných výborů svazů. Další vývoj přinesl rok 1926.¹⁵

Již vytvoření Švehlovy tzv. všenárodní koalice v říjnu 1922 bylo výrazem určitého upevnění vládní moci, která se mohla opírat o parlamentní většinu za účasti tzv. Pětky. Podle politických stran byli na vládě zúčastněni po čtyřech ministrech agráři, socialisté a sociální demokraté, po dvou pak národní demokraté a lidovci. Přestože v této vládě měly širší zastoupení občanské strany než v předchozích vládních kabinetech, bylo nutné respektovat stanoviska reformistických stran. V souvislosti s hospodářskými problémy, když agráři vytyčili požadavky týkající se dávky z majetku a agrárních cel, spory ve vládě se vyhrocovaly. Pro reformistické strany se stala situace zvláště složitá v době, kdy agráři pohrozili, že v případě nesplnění jejich požadavků nepodpoří předlohu zákona o sociálním pojištění. Zejména sociální demokraté se cítili zvláště ohroženi po ztrátě mnoha členů rozkoem ve straně (1921), což se potvrdilo v obecních volbách, které probíhaly od září 1923 do června 1924. Projevily s v nich i důsledky velkých sociálních bojů z předchozích měsíců. Proto sociální demokraté zesílili tlak na vládu a zastupitelské orgány, aby osnova zákona o sociálním pojištění byla v co nejkratší době přijata; agráři však kompenzovali jeho přijetí podporou sociální demokracie pro zákon o zavedení agrárních cel.

Mezi největší problémy ohrožující stabilitu nového státu patřila bezesporu nezaměstnanost; proto také již 10. prosince 1919 byl přijat zákon č. 63 o podpoře v nezaměstnanosti. Zákon měl platit jen dva měsíce (od 15. prosince 1918 do 15. února 1919). Nakonec se dočkal několika novelizací a jeho platnost byla prodlužována. Mezi další prostředky, jimiž vláda zmírňovala dopad nezaměstnanosti, patřily v prvé řadě nouzové práce (přesněji vymezené zákonem č. 569/1919 Sb. z. a n. ze 17. října 1919). Nouzové práce podnikaly většinou obce nebo okresy za účelem oprav či budování infrastruktury. Jinou možností představovaly tzv. refundace, které ministerstvo sociální péče poskytovalo těm zaměstnavatelům, kteří nechtěli propouštět dělníky, pro něž neměli momentálně práci, a vypláceli jim mzdu ve výši podpory; stát poskytoval 70 % i více z této částky. Veřejnost přijímala uvedené formy zmírňování nezaměstnanosti většinou s pochopením. Nové řešení měl přinést zákon č. 322/1921 Sb. z. a n. ze 12. srpna 1921 o podpoře v nezaměstnanosti, příznávací podporu ze státních prostředků. Zákon stanovil dobu podpory na 6 měsíců s možností prodloužení na 12 měsíců. V obcích do 7 tisíc obyvatel činila podpora 8 Kč, ve větších obcích (městech) 10 Kč; včetně rodinných příspěvků nesměla podpora pře-

¹⁵ Jednotlivé schůzky a porady vedení obou centrál se v uvedeném období (květen 1924–1926) konaly v těchto dnech: v roce 1924 to bylo 13. 5., 5. 10., v roce 1925 – 21. a 22. 1., 22. a 23. 4., v roce 1926 – 20. a 21. 1., 25. 5. Blíže: Archiv Českomoravské konfederace odborových svazů v Praze (A ČMKOS), *Zpráva Odborového sdružení československého k VII. sjezdu všeodborovému za léta 1921–1925*, Praha 1926, s. 175–185.

kročit v menších obcích 16 Kč, ve větších 18 Kč. Zákon platil (původně byl zamýšlený na dobu překlenutí zimy roku 1922) až do konce března 1925.

Na konci léta 1924 bylo přijato vládní nařízení ze 29. srpna 1924 č. 186, kterým se měl provádět zákon ze dne 19. července 1921 č. 267/1921 Sb. z. a n. k podpoře nezaměstnaných neboli o tzv. gentském systému podpor v nezaměstnanosti, kterým se nárok na podporu přenášel na odborové organizace. Tento zákon představoval naprosto jiné řešení podpor v nezaměstnanosti. Nárok na státní příspěvek měli českoslovenští státní příslušníci podléhající nemocenskému pojištění, pokud byli zároveň 3 měsíce před ztrátou zaměstnání členy odborové organizace, která podle svých stanov vyplácela podpory. Odbory měly dále vyplácet podpory ze svých prostředků a stát jim k tomu poskytoval státní příspěvek: nejprve polovinu, od roku 1930 dvě třetiny, a to nejvýše 13 týdnů, od roku 1930 pak 26 týdnů (ve výjimečných případech až 39 týdnů v roce).¹⁶ Vládním nařízením ze dne 23. prosince 1924, č. 3 z roku 1925 byla pak stanovena nejvyšší výměra státního příspěvku k podpoře v nezaměstnanosti; ta činila částku 12 Kč denně. Do života byl zákon uveden k 1. dubnu 1925, protože se vyčkávalo na ozdravení hospodářství; v letech velké hospodářské krize byl několikrát novelizován, používán byl až do roku 1938. Můžeme konstatovat, že se celkově osvědčil. Zásadně ho odsuzovali komunisté, kteří kritizovali úlohu odborů v nastaveném systému.

Skutečnost, že svolení k výplatě státních příspěvků v podpoře nezaměstnanosti uděloval „dle volné úvahy“ ministr sociální péče, svědčí o záměru, který nový systém sledoval; šlo o zajištění priority organizaci reformistických stran. Jestliže byly odborové organizace rozvětveny, udílelo se svolení jejich ústředí s účinkem, že platilo pro všechny „větve“ tohoto ústředí. Totéž platilo i o zamítání žádosti o výplatu státních příspěvků. Ústředí i místní skupiny musely vést celou správu a zejména účtování, týkající se podpor v nezaměstnanosti a státního příspěvku, odděleně od ostatního svého hospodářství. Odborové organizace také musely stanovit části, které z členských příspěvků připadaly na podporu v nezaměstnanosti a tyto částky odváděly do odděleně spravovaného členského fondu proti nezaměstnanosti. Veškeré účetní knihy, zápisy, ale i spisy, vztahující se k uvedeným činnostem, podléhaly státnímu dohledu. Příspěvek nedostávali ti, kteří stávkovali nebo byli vyloučeni z práce z důvodu porušování pracovní kázně. Státní příspěvek se vyplácel buď 4 měsíce nebo 3 měsíce nepřetržitě v roce. Jeho výše nesměla převyšovat dvě třetiny poslední mzdy.

Také pro nezaměstnaného byly určeny přesné pokyny: musel vyplnit u místní skupiny odborové organizace členskou přihlášku se jménem a příjmením, státní příslušností, místem a datem narození, bydlištěm a zaměstnáním, jakož i prohlášení, zdali je členem i jiné odborové organizace. Místní skupina pak byla povinna zaslat vyplněnou přihlášku do ústředí k zavedení členského katastru. K tomu přistupovalo ještě několik dalších konkrétních pokynů, podmiňujících vyplácení státního příspěvku.¹⁷

¹⁶ Blíže: RÁKOSNÍK, J.: *Gentský systém v období 1. Československé republiky*. In: Časopis Národního muzea. Řada historická, č. 3–4, Praha 2001, s. 84–105. Týž: *Odvracená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*. Praha 2008. Na specifický problém spojovaný s nezaměstnaností upozornil ve své přednášce prof. Karlovy univerzity v Praze Emil Schoenbaum. In: SCHOENBAUM, E.: *Nezaměstnanost a populační problém*. Praha 1932.

¹⁷ Podrobněji: DEYL, Z.: *Z novějšího výzkumu státní činnosti v sociální oblasti 1918–1924*. In: Politický systém a státní politika v prvních letech existence Československé republiky (1918–1923), s. 122–168. Řádně vyplněná přihláška musela být podepsána jednak nezaměstnaným, jednak funkcionářem místní skupiny a opatřena jejím razítkem. Přihláška musela být rovněž potvrzena buď veřejnou nebo odborovou zprostředkovatelnou práce. Po povolení ústředí byl vyhotoven poukaz s denní sazbou podpory v nezaměstnanosti a státního příspěvku s určením dne počátku výplaty a konce nároku. Další pokyny přinášela *Vyhlaška, č. 93 Sb. ze dne 9. září 1924*. Detailnější představení gentského systému: TUČNÝ, A.: *Gentský systém pojištění pro případ nezaměstnanosti v republice Československé*. Praha 1925. Též: HLAVAČKA, M. – CIBULKA, P. a kol.: *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781–1939. Ideje, legislativa, instituce*. Praha 2015, s. 195–200.

K nejvýznamnějším aktivům poválečné sociální politiky Československa bývá řazeno rozšíření péče o neaktivní část obyvatelstva, spočívající v uzákonění invalidního a starobního pojištění dělnictva. Do roku 1918 nebyl v Rakousku přijat podobný zákon, třebaže invalidní pojištění existovalo v devíti evropských zemích a starobní pojištění v sedmi státech. Samostatné odvětví sociálního pojištění tvořilo od roku 1889 jen invalidní hornické pojištění (tzv. provizorní) a penzijní pojištění soukromých úředníků a zřizenců. Většina dělnictva byla ve stáří odkázána v podstatě jen na chudinskou péči.¹⁸ Reformisté dokonce kladli předlohu zákona o pojištění zaměstnanců pro případ invalidity, stáří a nemoci na roveň ústavního zákona. Jednalo se dozajista o významný akt rozšíření sociálních práv dělnictva. Samotné jednání o přijetí tohoto zákona provázely střety rozdílných představ o jeho poslání. Byla to především sociální demokracie, která se snažila využít schválení předlohy návrhu zákona k posílení svých částečně oslabených pozic mezi dělnictvem. Prostřednictvím „svého“ ministerstva sociální péče, řízeného ministrem Gustavem Habrmanem, načasovalo projednávání osnovy zákona na dobu pro ni nejvýhodnější.¹⁹

V květnu 1923 předložilo ministerstvo návrh osnovy Švehlově vládě a dne 28. června se pak následně dostal k projednávání Národním shromáždění. Před schválením osnovy zákona byl sveden ostrý politický boj o jeho pojetí mezi komunisty a sociálními demokraty.²⁰ Poslanecký klub KSČ v připomínkách požadoval výraznější přenesení nákladů na pojištění na zaměstnavatele a důslednější zavedení dělnické samosprávy v pojišťovacích orgánech. Komunistické návrhy byly však zamítnuty a výsledný zákon byl přijat ve znění komentáře ministra Habrmana, který při projednávání předlohy zákona připomenul, že „sociální pojištění je právě tak jako zákonodárství ochranné produktem sociální politiky, jež pochopila nebezpečí, hrozící společnosti ze vzrůstajících třídních protiv mezi majetkem a prací a snaží se tyto protivy zmírniti nebo je vůbec odstraniti“.²¹ Než došlo k samotnému schvalovacímu „maratonu“, muselo se překonat mnoho organizačních a politických problémů, z nichž mnohé se přenesly i do dalších let. Zákon byl nakonec 19. září 1924 s malými úpravami schválen v prvním čtení hlasy 132 poslanců (č. 221/1924 Sb. z. a n.), ve druhém čtení pak o několik dnů později – 23. září. Následně

¹⁸ Detailněji popsáno: *Sociální pojištění u nás a v cizině. Invalidní a starobní pojištění v Československu a v cizích evropských státech*. Praha 1927, s. 23.

¹⁹ S návrhem na nový zákon, který bude řešit sociální pojištění, přišel už v lednu 1920 poslanec Václav Johanis v době, kdy se dokončila unifikace sociálně politických norem Rakousko-Uherska a byla uzákoněna jejich platnost na celém území Československé republiky. Poté každá parlamentní politická strana předložila svůj vlastní návrh; konkrétními předkladateli byli poslanci Laube, Slaviček, Hajne, Bubník, Staněk a Horák. Politická rozprava v Poslanecké sněmovně byla přerušena v březnu 1921, ministerstvo sociální péče bylo následně pověřeno ustavit odbornou komisi. Tu jmenoval tehdejší ministr tohoto rezortu Josef Gruber v počtu nejdříve 11 členů, po rozšíření pracovala jako 13-členný tým. Dominující roli v komisi zaujímal dr. Schönbaum, profesor matematicko-fyzikální fakulty Karlovy univerzity a ředitel Všeobecné penzijní pojišťovny; prací v komisi se dále mj. zúčastnili bývalý ministr sociální péče (14. 11. 1918 – 15. 9. 1920) sociální demokrat Lev Winter, dr. Jan Gallas, dr. Emil Hendrich (Všeobecná penzijní pojišťovna), dr. Bedřich Odstrčil (Úrazová pojišťovna) a Jan Brabec (ministerstvo sociální péče). Po roce a půl politických diskusí byla dosažena dohoda předložena vládě jako návrh zákona. In: *80 let sociálního pojištění*. Praha 2004, s. 15–21. Těž: DEYL, Z.: *Z historie přípravy a vzniku zákona o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří*. In: *Československý časopis historický*, 1973, č. 4, s. 527–552. Těž: *Vývoj dělnického sociálního pojištění v Československu v letech 1924–1938*. In: *Československý časopis historický*, 1976, č. 4, s. 508–534. Těž: SCHOENBAUM, E.: *Aktuální problém starobního a invalidního pojištění*. Praha 1936.

²⁰ Blíže k celkové podobě sociální politiky sociálních demokratů: POLÁŠEK, M.: *Představy o roli sociální politiky v Československé sociálnědemokratické straně dělnické mezi světovými válkami*. In: *Časopis pro mezinárodní studia střední Evropy 19. a 20. století*, 2012, č. 2, s. 69–84.

²¹ Viz: *Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé*. Praha 1924, s. 1458.

ho odsouhlasil 9. října 1924 senát a 30. října byl vyhlášen ve Sbírce zákonů a nařízení pod číslem 221. V účinnost vstoupil 1. červencem 1926.

Způsob jeho přijetí byl ukázkou dobového přístupu k sociálním záležitostem. Agráři, kteří ve svých programech z let 1919 a 1922 také vyhlášovali úsilí o vybudování sociálního pojištění, na něm měli podstatně menší zájem než socialistické strany.²² Nerušení konečného schválení zákonodárnými sbory bylo zabezpečeno koaličním výměnným „obchodem“: za sociální pojištění pro dělnictvo – agrární cla pro zemědělece.

Zákon představoval velmi pozitivní právní předpis, zavádějící zcela nové a přelomové dělnické invalidní a starobní pojištění, které s určitými úpravami platilo prakticky až do roku 1948. Zákon vyloučil z pojištění početnou skupinu osob, které dovršily v den účinku zákona, tj. 1. 7. 1926, věk 60 let a výše.²³; spočíval na těchto hlavních zásadách.

1. Invalidní a starobní pojištění tvořilo jednotný rizikový a finanční celek, který byl pouze organizačně spojen s jinak samostatným nemocenským pojištěním. Dosavadní nemocenské pokladny se přejmenovaly na nemocenské pojišťovny; pojišťovny zřízené pro obvod okresních soudů (dosud pokladny) se zrušily. Nositelem tohoto důchodového pojištění byla v rámci celé republiky Ústřední sociální pojišťovna coby vrcholný orgán všeobecného dělnického pojištění, obstarávající veškerý styk s pojištěnci a zaměstnavateli. Tato pojišťovna disponovala obrovským jměním a rezervami z dělnických příspěvků; v roce 1929 disponovala jměním ve výši více jak 2,212 miliardy korun. Proto byl mezi politickými stranami sváděn tvrdý boj o získání klíčových pozic v orgánech pojišťovny.
2. Z dělnického invalidního a starobního pojištění se poskytovaly jednak důchody jakožto permanentně se opakující dávky, a jednak dávky jednorázové. Vedle dávek obligatorních (nárokových) byly některé dávky jen fakultativní (dobrovolné). Základní důchodovou dávkou byl invalidní důchod, podmíněný ztrátou výdělečné činnosti, a starobní důchod, náležející pojištěnci po dovršení 65 let jeho věku a opustil-li zaměstnání nebo klesl-li jeho výdělek aspoň na polovinu mzdy zdravého zaměstnance. Nárok na důchod vznikl po uplynutí určité doby v pojištění (tzv. čekací době), která činila 150 příspěvkových týdnů. Další podmínkou vzniku nároku na důchod bylo, aby pojistný případ (invalidita, předepsaný věk, úmrtí) nastal v době trvání pojištění nebo v tzv. ochranné lhůtě (jeden rok po zániku pojištění). Na rozdíl od nemocenského pojištění, kde byli pojištěnci zařazeni podle výdělku do deseti mzdových tříd, v invalidním a starobním pojištění existovaly pouze čtyři mzdové třídy, v nichž polovinu předepsaných příspěvků platil pojištěnec a polovinu zaměstnavatel.²⁴

²² HARNA, J. – LACINA, V.: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Praha 2007, s. 103, 147.

²³ Otázka starších zaměstnanců zůstala nevyřešená až do roku 1929, kdy zákonem č. 43/1929 Sb. z. a n. byly zavedeny státní starobní podpory; ty se přiznávaly čs. státním příslušníkům, kteří dovršili 65. rok věku, byli nemajetní a práce neschopní. Podpory činily 500 Kč ročně pro jednotlivce nebo 300 Kč pro každou z osob žijících ve společné domácnosti. Blíže: *Hospodářské poměry, sociální politika a odborové hnutí v letech 1926–1929*. Praha 1930.

²⁴ Nemocenské pojištění bylo vypláceno od čtvrtého dne pracovní neschopnosti a denní dávky byly rozpočítány od 2,70 do 24 Kč. Naproti tomu námi sledované invalidní a starobní pojištění mělo následující uspořádání: u třídy A s denní mzdou do 14 Kč činilo týdenní pojistné 4,30 Kč, u třídy B s denní mzdou v rozmezí 14–22 Kč představovalo týdenní pojistné 5,70 Kč, u třídy C s denní mzdou od 22 do 28,50 Kč bylo stanoveno týdenní pojistné na částku 7,10 Kč. U třídy D s denní mzdou nad 28,50 Kč se dostalo týdenní pojistné k nejvyšší částce 8,80 Kč. In: *Věstník sociální pojišťovny*, 1926, roč. 1, s. 35. Podrobněji přibliženo: POPEL, Z.: *Boj dělnictva o sociální pojištění v době předmnichovské republiky*. Praha 1953, s. 10–18.

3. Zákon č. 221/1924 Sb. z. a n. zavedl vedle peněžních dávek jako fakultativní dávku léčebnou péči, jejímž úkolem bylo odvrátit nebo odsunout hrozící invaliditu.²⁵ Významnou měrou přispěl k posílení demokratického vývoje v Československu. S ohledem na budoucí politický vývoj v sousedních zemích se projevil jako velmi prozíravý a stal se jednou z nejdůležitějších sociálních reforem československého zákonodárství mezi dvěma světovými válkami.²⁶

Co se týče pojištění osob samostatně výdělečně činných, pro které dosud s výjimkou rozličných dobrovolných možností anebo pojištění na komerční soukromoprávní bázi, žádné veřejnoprávní obligatorní sociální pojištění obdobné zaměstnaneckému neexistovalo. Koaliční strany se rozhodly upravit jejich pojištění ve zcela samostatném zákoně, protože z logiky jejich právního postavení nepřipadalo v úvahu, aby se na financování podílel také zaměstnavatel.²⁷ Zákon byl sice nakonec schválen (č. 148/1925 Sb. z. a n.), nenabyl však nikdy účinnosti. Upravoval pouze invalidní a starobní pojištění, nikoli nemocenské. V Československo tak sice dosáhlo na úroveň zákonů univerzality sociálního pojištění, ale fungovalo jen v případě zaměstnanců.

Mimo přijetí zákona o sociálním pojištění nebylo v roce 1924 nic podstatně důležitého v této oblasti realizováno, třebaže roční rejstřík obsahoval řadu nařízení, výnosů a opatření na prodloužení jejich platných zákonů, případně korektur a dodatků k prováděným nařízením.²⁸ O rok později na jarním zasedání parlamentu spěchaly reformistické strany vyplnit jednu z posledních mezer svého dobového sociálního programu a naléhaly, aby došlo ke schválení zákona o placené dovolené dělnictva. Jeho přijetí vázlo pro odpor zaměstnavatelů i pro spory o otázku církevních svátků, kde lidová strana uplatňovala své návrhy.²⁹ Požadavek uzákonění placených dovolených se dostával na jednání v závodech i v odborových organizacích, které žádaly, aby dělníkům byla poskytnuta alespoň 3-denní dovolená. Nakonec 21. března 1925 byl přijat zákon o placené dovolené, když řada pracovních oborů měla minimální dovolenou již přiznanou kolektivními smlouvami.³⁰

Zákon č. 67/1925 Sb. z. a n. praxi placených dovolených sjednotil, když stanovil, že všichni „trvalí zaměstnanci, kteří vykonávají práce nebo služby na základě poměru pracovního nebo služebního a nevykonávají jich jako vedlejší zaměstnání nebo příležitostně, mají po jednorozhodném

²⁵ DEYL, Z.: *K problematice sociálního vývoje Československa v letech 1918–1938*. In: Československý časopis historický, 1972, č. 5, s. 687–690. Týž: *Vývoj dělnického sociálního pojištění v Československu v letech 1924–1938*. In: Československý časopis historický, 1976, č. 4, s. 508. Též: *Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé*. Praha 1924, s. 1458.

²⁶ RÁKOSNÍK, J. – TOMĚŠ, I. a kol.: *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha 2012, s. 98–101. Též: HLAVAČKA, M. – CIBULKA, P. a kol.: c. d., s. 203–209.

²⁷ SCHOENBAUM, E.: *Pojištění osob samostatně výdělečně činných*. In: *Obzor národohospodářský*, 30, 1925, s. 49–54.

²⁸ Jednalo se např. o zákon ze dne 7. března 1924, č. 58 o stavebním ruchu, vládní nařízení z 29. února 1924, č. 47 o zachování služebních a pracovních poměrů po dobu cvičení ve zbraní, zákon z 25. dubna 1924, č. 85 o ochraně nájemníků, zákon z 25. dubna 1924 č. 86 o prodloužení platnosti zákona ze dne 26. dubna 1923, č. 86 o exekucím vyklizení místností, nařízení vlády z 24. května 1924, č. 109 o dalším poskytování drahotných přídávků k úrazovým důchodům, ratifikace mezinárodní úmluvy z 21. září 1923 o potírání obchodu s ženami a dětmi, zákon z 26. června 1924, č. 138 o poskytování dodatečného úvěru k podpoře nezaměstnaných. Poněkud specifickou situaci řešil zákon č. 242/1922 Sb. z. a n. ze dne 11. července 1922 pro oblast hornického pojištění u bratrských pokladen; zákon vstoupil v platnost až k 1. říjnu 1924, kdy sjednocoval pojištění do jedné velké instituce – Ústřední bratrské pokladny v Praze. Blíže: HOUSER, J.: *Vývoj hornického pojištění. K bojům našich horníků za kapitalismu*. Praha 1960.

²⁹ Své návrhy pro oblast sociální politiky shrnula lidová strana do menší brožurky: VAŠEK, B.: *Cesty k sociální spravedlnosti. Základní křesťanské zásady hospodářsko-společenské*. Praha 1936, kap. IX. Sociální spravedlnost, s. 28–32.

³⁰ Po vzniku Československa měli zákonem z 1. července 1921 (č. 262/1921 Sb. z. a n.) upravenou dovolenou jen horníci, úředníci a zřízenci, kdežto dělníci čekali na jednotnou úpravu dovolené; jejich dovolená byla sjednávána jen individuálně nebo kolektivními smlouvami. Dělník získával nárok na 3 nebo 4-denní dovolenou, pracoval-li v jednom závodě nejméně 1 rok. Nárok neměli zaměstnanci, kteří pracovali v závodě kratší dobu. Dovolená se současně

nepřetržitým zaměstnání v též podniku a u téhož zaměstnavatele nárok na zaměstnavatelem placenou dovolenou k zotavení“. Dovolená činila 6 dnů v roce, po 10 letech nepřetržitého zaměstnání v též podniku se dovolená zvyšovala na 7 dnů a po 15 letech na 8 dnů v roce. Ustanovení zákona se nevztahovalo na sezónní zemědělské a lesní dělníky, na domácí dělníky a na další kategorie, pro něž platily jiné předpisy (pro státní a veřejné zaměstnance). Za dobu dovolené příslušela zaměstnanci náhrada mzdy. Učňové měli nárok na 8 dnů dovolené po půl roce nepřetržitého zaměstnání. Zákon sjednotil praxi kolektivních smluv u průmyslového dělnictva.

Krátce na tento zákon navazoval zákon ze dne 3. dubna 1925, č. 65 Sb. z. a n. o svátcích a památných dnech Republiky československé, který představoval pokus o sjednocení předpisů o svátcích; v § 2 zaváděl novou instituci – památné dny, a to sv. Cyrila a Metoděje (5. července), Mistra Jana Husa (6. července), sv. Václava (28. září); svátek 1. května a svátek 28. října.³¹ Podobně jako u církevních svátků, kterých zákon jmenoval devět, uváděl všechny tyto dny jen citováním příslušného kalendářního data.

Sledované období v prvním desetiletí nového státu potvrdilo skutečnost, že příznivý vývoj ekonomiky přináší sebou k řešení stále nové sociální otázky, které vylepšovaly stávající sociální systém. Na jejich řešení a realizaci ze strany státu se osvědčovala součinnost a spoluúčast odborů, a to i přes značnou pluralitu postojů a zájmů odborových centrál. Tvůrcům státní sociální politiky bylo zřejmé, že je třeba k ní přistupovat nejen jako k preventivní činnosti proti možným sociálním otřesům, ale jako sféru jevů a procesů bezprostředně ovlivňujících postavení člověka ve společenské struktuře a jeho životní šance. Z tohoto pohledu pak samotné studium sociální politiky nelze oddělovat od studia společnosti jako celku. Ke stabilitě státu přispívalo permanentní sledování sociálních otázek a jejich aktuální řešení zákonodárny opatřeními. A právě tuto skutečnost potvrzovala nadcházející léta stability nového československého státu jako vzorově demokratického uspořádání západního typu.

Systém nemocenského pojištění v meziválečném Československu patřil v tehdejší Evropě k nejlepším. Výrazně ovlivňoval sociální úroveň značné části obyvatelstva. V nastávající době hospodářské konjunktury v druhé polovině dvacátých let se povinné nemocenské pojištění vztahovalo přímo na zhruba 3 a půl milionu zaměstnanců plus na jejich rodinné příslušníky. Dohromady tak bylo „pod deštníkem“ pojištění v případě nemoci, invalidity a stáří zahrnuto přes 7 milionů obyvatel, tedy přibližně jedna polovina všech občanů Československa.

Hlavním zájmem sociální politiky státu v tomto období při rozvoji sociálního zákonodárství se ukázalo být vedle otázky nezaměstnanosti (realizací zákona o tzv. gentském systému podpor v nezaměstnanosti k 1. dubnu 1925) přijetí zákona č 221/1924 Sb. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, prováděném příslušnými pojišťovny na základě pojišťovacího principu. Jejich přijetí bylo mnohdy provázeno složitými vnitropolitickými jednáními, do jejichž zákulisí bylo možné nahlédnout, a to jak mezi politické strany, tak také mezi značně roztržité odborové centrály, které povětšinou byly ve vleku těch nejsilnějších politických subjektů. Odbory tak přispívaly k tomu, že sociální péče pomalu směřovala také k prevenci, k předcházení sociálních problémů a k naplňování těchto oblastí dalšími principy humanity a dobročinnosti.

nezvyšovala u dělníků, kteří v závodě pracovali více let (výjimečně byla výhodnější smlouva u některých řemeslných oborů, jako např. u knihářů, kde po ročním zaměstnání v jednom závodě činila dovolená 4 dny, po 2 letech 6 dnů, po 3 letech 8 dnů, po 5 letech 10 dnů, po 10 letech 14 dnů). V mnoha kolektivních smlouvách byl u délky dovolené určujícím kritériem věk zaměstnance. V roce 1919 mělo podle zpráv odborových organizací jen 503 kolektivních smluv (z celkového počtu 1068 smluv, tj. 47,3 %, v roce 1920 již 80,4 %, v roce 1921 79,8 % a v roce 1922 45,6 %) ustanovení o dovolené. Viz: DEYL, Z.: *Kolektivní smlouvy v Československu 1918–1938*. Praha 1987, s. 23–26. Podrobněji: A ČMKOS, ÚRO, *Kolektivní smlouvy*, 178/24.

³¹ 28. říjen jako státní svátek byl určen již 14. října 1919 zákonem č. 555/1919 Sb. z. a n.